

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Бєлєхова Л.І.	
МІФОПОЕТИКА АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ: АХЕТИПИ ТА АРХЕТИПНІ СЛОВЕСНІ ОБРАЗИ.....	7
Volkova S.V.	
AMERINDIAN PROSAIC TEXTS: COGNITIVE, SEMIOTIC AND NARRATIVE PERSPECTIVE.....	28
Маріна О.С.	
ПАРАДОКСАЛЬНІСТЬ: ХИМЕРА ЛІНГВІСТИКИ ЧИ КОНСТРУКТ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОСТІ	55
Цапів А. О.	
ПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ КОХАНОЇ/КОХАНОГО В АНГЛОМОВНИХ ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГЕШТАЛЬТ-АНАЛІЗ.....	77
Акішина М. О.	
ОБРАЗНІСТЬ АНГЛОМОВНОГО ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ.....	96
Бабич В. І.	
МОВНОСТИЛІСТИЧНІ, ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ ЛІРИЧНОГО Я У ПОЕТИЧНИХ ІДІОДИСКУРСАХ Р. ФРОСТА ТА К. СЕНДБЕРГА.....	114
Главацька Ю. Л.	
КОМПОЗИЦІЙНО-СМИСЛОВА СТРУКТУРА АНГЛОМОВНОЇ БАЙКИ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ	130
Гриняк О. О.	
ІМПЛІКАТИВНИЙ ПРОСТІР АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ ХХ СТОЛІТТЯ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ	151

Заболотська О. В. ІМПЕРАТИВНІ СИНТАКСИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ В АНГЛОМОВНОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	166
Присяннікова Я. М. СЕМІОТИКА ХУДОЖНЬОГО ПОРІВНЯННЯ В АНГЛОМОВНИХ КАНАДСЬКИХ ВІРШОВАНИХ ТЕКСТАХ	184
Свірідова Ю. О. ПЕЙЗАЖНИЙ ОБРАЗ В АВСТРАЛІЙСЬКІЙ ПОЕЗІЇ XX СТОЛІТТЯ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ ТА ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ.....	206
Стодолінська Ю. В. КОНЦЕПТ ДІТИ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ДИСКУРСІ МАРКЕТИНГУ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ І КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТИ	229
Шевельова-Гаркуша Н. В. РИТМІКО-СИНТАКСИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВІРШОВАНОГО МОВЛЕННЯ: ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ ТА ЛІНГВОСИНЕРГЕТИЧНИЙ АСПЕКТИ (на матеріалі американських поетичних текстів XX-XXI ст.)	252
Шилова К. О. РИТОРИЧНІ ПИТАННЯ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ВІРШОВАНОМУ МОВЛЕННІ (ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ)	277
Бєлєхова Л. І. ПОЕТИКА ОЧУДНЕННЯ У ЛІРИЦІ ЛІНИ КОСТЕНКО: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ	296
Бєлєхова Л. І. МІФОПОЕТИКА ЛІРИКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ Й ЕМІЛІ ДІКІНСОН.....	310

ПЕРЕДМОВА

Колективна монографія «Лінгвокогнітивна поетологія» присвячується ювілею заслуженого працівника освіти України, доктора філологічних наук, професора Белехової Лариси Іванівні.

У колективній монографії міститься науковий доробок наукової школи професора Л.І. Белехової, під керівництвом якої захищено близько 40 кандидатських та 2 докторські дисертації. Осередок наукової школи з когнітивної поетології знаходиться у Херсонському державному університеті. Теоретико-методологічна база, розроблена професором Белеховою, знайшла своє подальше втілення та розбудову у наукових роботах, присвячених поетиці словесного поетичного образу, поетиці художнього образу, поетиці ідіостилю та ідіодискурсу, поетичному синтаксису, граматиці поезії у різних літературних жанрах (віршованих текстах, поетичній драмі, коротких оповіданнях, романах).

Лінгвокогнітивна поетологія – це відгалуження когнітивної лінгвістики, наукові розвідки яких присвячені вивченню образного простору англомовних художніх текстів, розкриттю лінгвокогнітивних механізмів формування різних видів художніх образів, словесно-поетичних зокрема, установленню стратегій і тактик інтерпретації поетичних текстів, розробці методики вилучення нових і прихованих смислів тексту, виявленню й опису засобів творення своєрідної поетики художнього твору.

Методологічною основою досліджень слугує, у першу чергу, розроблена Л.І. Белеховою когнітивна теорія словесного образу, згідно з якою художній образ витлумачено як лінгвокогнітивний конструкт, який інкорпорує передконцептуальну, концептуальну та вербальну іпостасі.

Монографія відкривається статтею Л.І. Белехової, в якій систематизовано наукові погляди стосовно понять архетипу як колективного позасвідомого і архетипного словесного образу як усвідомленого втілення архетипного смислу в поетичний текст, розрізнено психологічні й культурні архетипи й наведено їх каталог. На основі аналізу передконцептуальної, концептуальної

і вербальної іпостасі словесних поетичних образів розкрито лінгвокогнітивні механізми формування архетипних словесних образів та встановлено особливості їх функціонування в американській поезії, що уможливило виявлення нових і прихованих смислів тексту.

Завершують монографію статті Л.І. Белєхової, що ілюструють можливість застосування теоретичних положень і методики дослідження поетики англомовних творів для вивчення різновидів поетики у різних лінгвокультурах. Так, у статті *Поетика очуднення у ліриці Ліни Костенко: когнітивно-прагматичний аспект* виявлено лінгвокогнітивні й прагматичні особливості формування поетики очуднення у віршованих текстах Ліни Костенко, що визначає своєрідний характер індивідуально-авторської картини світу і впливає на читацьке сприйняття її віршів, на створення емоційного резонансу між автором і читачем. У статті *Міфопоетика Ліни Костенко й Емілі Дікінсон* проведено зіставний аналіз проявів міфопоетики у поетичних текстах аналізованих авторів.

Белєхова Лариса Іванівна
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської мови
та методики її викладання,
факультет іноземної філології
(Херсонський державний університет)

МІФОПОЕТИКА АМЕРИКАНСЬКОЇ ПОЕЗІЇ: АХЕТИПИ ТА АРХЕТИПНІ СЛОВЕСНІ ОБРАЗИ

У сучасній філології термін поетика отримав різнобічне розуміння. Поетика в широкому сенсі – це розділ філологічної науки, галузь на межі літературознавства і лінгвістики, що оперує такими поняттями літератури, як закономірності художнього мовлення, способи образного осмислення дійсності, категоріями роду, жанру, композиції твору, у вузькому – поетика розуміється як сукупність домінантних рис авторського ідіостилу, єдність втілених у тексті фрагментів художньої картини світу, котрі асоціюються з певною ідеєю, певним концептом чи концептосферою, певною художньою деталлю [56, с. 768].

У контексті нашої роботи поетику художнього твору розуміємо як лінгвокреативну діяльність, яка характеризується авторським вибором образних засобів, способів композиційної й наративної організації тексту, що разом створюють його неповторну поетичну картину світу та впливають на читацьке сприйняття й реконструкцію змісту та смислу твору.

Вважаємо, що міфорпоетику американської поезії створюють наявні в поетичних текстах архаїчні уявлення й судження про світовий устрій, міфологічні мотиви й сюжети, вербалізовані в архетипних словесних образах, які разом відбивають своєрідність міфопоетичної картини світу, втіленої в американській поезії.

Поняття «архетип», розроблене К.Г. Юнгом у 1919 році, міцно увійшло в парадигму сучасного наукового знання. На думку С.С. Аверінцева, архетипи – це не що інше, як ейдоси Платона у психіці позасвідомого, і ще до К. Юнга П.О. Флоренський вживав термін «схеми людського духу» стосовно аналізу образів християнської міфології [1, с. 127]. У XIX ст. О.М. Веселовський

наголошував на вирішальному значенні для поетичного мовлення усталених формул, які пов'язані з міфопоетичним мисленням, народною творчістю та пам'яттю людства [7, с. 295]. У такому ж значенні послуговувався цим терміном Дж. Бруно, стверджуючи, що «це те, без чого нічого не існує, найреальніша й спеціальна здатність, єдине тотожне, що наповнює все, наповнює й освітлює Космос і спонукає природу виробляти свої види. Це він, ейдос, називається піфагорійцями рушієм і збуджувачем Космосу. Плотін називає його прародителем, бо ж він розподіляє насіння на полі природи і є найближчим розподільником форм. Ми його називаємо внутрішнім художником, тому що він формує матерію і фігуру зсередини, як зсередини насіння чи корінь виводить і оформляє стовбур, зсередини стовбура жене сук, потім оформляє гілля, зсередини його розпускаються бруньки, зсередини бруньків він оформлює, складає, як з нервів, листя і квіти» [4, с. 156-157]. З огляду на вищезгадане можна сказати що, архетип – це нерв словесного поетичного образу у тому сенсі, що він забезпечує як формування, так і функціонування останнього. Сьогодні стверджують, що архетипи – це емоційний слід в ейдетичній¹ пам'яті людини [30, 31]. У світі не існує жодної ідеї, яка б не мала витоків з архетипних праформ [32, с. 121]. Вони становлять основу міфопоетики.

Звернення до неодноразово обговорюваної в сучасній лінгвістиці проблемі викликано необхідністю уточнення ролі і місця архетипів у породженні й осмисленні культурних і етнокультурних смислів, характеру взаємодії свідомих і несвідомих когнітивних операцій, раціонального й ірраціонального мислення у лінгвокреативній діяльності митців слова й інтерпретаційній практиці адресатів (читачів) в обробці художнього тексту.

Розбіжність у тлумаченні понять «архетип», «архетипний смисл» і «архетипний образ», загальна спрямованість сучасних лінгвістичних розвідок з семантики художнього тексту на виявлення способів і засобів формування й експлікації нових і прихованих смислів, зумовлених специфікою лінгвокреативної майстерності автора і лінгвістичної компетенції читача, визначають **актуальність** дослідження. Основною **метою** статті є виявлення лінгвокогнітивних операцій і прийомів експлікації

архетипів та архетипних смислів у поетичних текстах американської поезії. **Об'єктом** дослідження поста еміфопоетика американської поезії, а **предметом** – особливості формування й функціонування архетипних обраїв в американських поетичних текстах, що забезпечує своєрідність міфопоетичної картини світу і міфопоетику американської поезії.

Для реалізації поставленої мети необхідно уточнити поняття «архетип», «архетипний смисл» і «архетипний словесний образ», з'ясувати розбіжності між психологічним і культурним архетипом, скласти каталог архетипів, розробити методику їх аналізу і розкрити механізми формування й особливості функціонування архетипних словесних образів у поетичних текстах.

Вихідними для статті стали положення когнітивної лінгвістики про втілене розуміння, що лежить в основі аналогового мапування як механізму формування концептуальної метафори й метонімії [47], про концептуальну інтеграцію ментальних просторів [44], яка веде до появи нових (емергентних) когнітивних структур [45].

Базовими орієнтирами дослідження слугують положення когнітивної поетики про **креативність** когнітивних процесів, яка сприяє появі нових смислів, **домінування когнітивного позасвідомого**, котре зумовлює важливість передкатегоріального опрацювання інформації [54, с. 44-56]. Адекватна інтерпретація художніх текстів, особливо поезії постмодерну, вимагає **модифікації**, а інколи й **деформації** звичних стратегій і тактик, задіяних в осмисленні словесного поетичного образу [2, с. 158].

У руслі досліджень когнітивної семантики Дж. Лакофф та М. Джонсон визначили поняття «когнітивного позасвідомого» (cognitive unconscious) як властивості людської психіки (mind) формувати передконцептуальні структури думки шляхом гештальтного сприйняття предметів і явищ об'єктивної реальності через тілесну, чуттєво-наочну й сенсорно-моторну взаємодію людини з оточуючим світом [49, с. 269-270; 50, с. 10-11]. Наукові експерименти у галузі психології та нейрології довели, що більшість мисленневих операцій людина здійснює автоматично (не усвідомлюючи їх), але не через пригнічення інстинктів позасвідомого, як їх тлумачив З.Фрейд [28, с. 341], а тому, що вона оперує ними поза рівнем когнітивного усвідомлення, не додаючи ніяких зусиль до їх розуміння [42, с. 42-46]. Це відбувається

завдяки тому, що частина поняттєвої системи людини, її розум сформовані ще до рефлексійної стадії її розвитку, до осмислення нею своєї самості (self) [50, с. 12]. Усвідомлення себе, свого «я», оцінка себе й оточуючого світу, побудова концептуальної картини світу – основа раціональної, осмисленої поведінки homo sapiens, це те, що відрізняє його від тварини [40, 81].

Словесними способами прояву архетипів позасвідомого є міфи, легенди, казки, поезія [41, с. 18], а саме, архетипні словесні образи. У цих культурних формах відбувається поступове шліфування заплутаних та жаклих образів, вони трансформуються у теми, сюжети, символи, все довершеніші за формою та всеоб'ємніші за змістом [27, с. 113-117].

Сьогодні як у вітчизняних, так і зарубіжних дослідженнях простежується неоднозначність тлумачень та різноманітність підходів до поняття «архетип». Архетип розуміють і як колективне позасвідоме [32-а, с. 121; 41, с. 11], тобто **психологічний архетип**; і як базовий елемент культури, що формує моральні імперативи духовного життя, тобто **культурний архетип** [10, с. 38; 11, с. 301]; та як **архетипні образи**, в яких об'єктивуються базові, універсальні для всього людства теми, сюжети й мотиви [23; 24; 39; 40; 48]. У наше завдання входить уточнення й розмежування понять психологічного архетипу, культурного архетипу та архетипного словесного поетичного образу як художньої категорії поетичного тексту. Саме таке розмежування впливає із вивчення еволюції поглядів на поняття «архетип» та виявлення списку, каталогу архетипів із тих джерел, де розглядаються архетипні образи, теми та сюжети.

В історії вивчення архетипу виокремлюємо п'ять основних напрямів: *антропологічний* [14; 29; 35; 36; 37], *психологічний* [32; 33; 34; 41], *літературознавчий* [3; 18; 23; 27; 48; 53], *культурологічний* [18; 27; 48; 51; 52; 56] та *лінгвістичний* [2; 5; 13; 16; 21; 22; 24; 25]. Усі ці напрями мають спільні й відмінні точки зору на предмет дослідження, тому проаналізуємо й систематизуємо їх в аспекті репертуару універсальних тем, сюжетів та мотивів, що викликані архетипами.

Першою до поняття архетипу звернулась культурна антропологія, зокрема Кембриджська школа порівняльної антропології Джеймса Фрезера та його послідовників: Гілберта

Меррея, Джона Харрісона, Уільяма Батлера та ін. Поставивши за мету зібрати міфи та ритуали різних культур з тим, щоб виявити в них фундаментальні схожості, Дж. Фрезер у своїй «Золотій гілці» дав архетипні паралелі сюжету Нового Заповіту та християнської містеріальної обрядовості [29]. Описані Фрезером міфи та обряди привернули увагу не лише етнографів, але й письменників завдяки драматичній проблематиці людського страждання як шляху до смерті та оновлення, паралелізму між життям людини та природи, циклічності, що відповідає уявленню про вічний колообіг у природі та людському існуванні [18, с. 162]. Дослідження Кембриджської школи стимулювали літературних критиків до пошуку архетипів у літературі [див., напр.: 37; 38; 40; 41; 57]. Так, наприклад, у відомому вірші Т.Еліота «The Waste Land» Х. Блок виявив архетип «чаші Святого Грааля», визначивши його зміст як «прагнення досягнути смисл буття» [37, с. 116]. Цей архетип виявляється і в основних темах лицарських балад Середньовіччя, культів плодючості у Давній Греції та навіть простежується у давніх індійських ведах [51, с. 34, 41-44; 35, с. 116]. Основною метою таких досліджень було показати, що культура всього світу базується на стандартних зразках. Американська школа антропологів, на відміну від британської, зацікавилася пошуком не подібностей [напр.: 39], а відмінностей, розбіжностей у культурах народів, наголошуючи, що, навіть якщо архетипні паралелі існують, у контексті іншої культури вони набувають змін [32, с. 34-37; 52, с. 56-64].

Необхідно відзначити, що хоча в антропологічному напрямі, так само як і в літературознавчому, поняття архетипу тлумачиться лише як загальна чи розрізнявальна схема культури [29, с. 19], висновки антропологів стали поштовхом до вивчення архетипу як явища пізнавальної діяльності людини [див., напр.: 2, с. 229-238; 5].

Сам термін «архетип» був введений психологічною школою, яка дала пояснення його природи та провела межу між архетипом та інстинктом, архетипом та символом [34, с. 57-67, 336-342; 41, с. 49], підкресливши різницю між біологічними і культурологічними, духовними аспектами досвіду людини [34, с. 63]. Представники літературознавчого напрямку окреслили шляхи вивчення архетипів у міфології, фольклорі, релігійних

писаннях та художній літературі, визначивши коло найбільш розповсюджених архетипних тем, сюжетів, персонажів та символів [35; 40; 41; 27; 48, с. 112-124]. Предметом дослідження архетипів у лінгвістиці є виявлення способів їх словесного оформлення [2; 21; 22; 24; 25].

В аналітичній психології під впливом ідей К. Юнга архетип розглядають як праформу свідомості [41, с. 18]. На думку К. Юнга, у поетів та інших видатних людей до їх власного голосу приєднується інший, що йде ніби з глибин свідомості [33-а, с. 101]. Свідомість творців може оволодівати змістом, що плине з потаємних глибин підсвідомості та надає їй релігійної та художньої форми. У видатних людей є інтуїція, яка далеко переважає свідомий розум. Вони схоплюють деякі «праформи». Ці «праформи» виникають у свідомості людини спонтанно та мають здатність впливати на її внутрішній світ [там само, 102]. Потім ці «праформи» й було названо «колективним позасвідомим» [там само, 121]. Колективне позасвідоме К. Юнга є родовою пам'яттю людства, підсумком життя роду; воно властиве всім людям, передається як спадщина і є основою індивідуальної психіки та її культурної своєрідності [33а, с. 122; 34, с. 148]. Інакше кажучи, архетипи «колективного позасвідомого» – це пізнавальні моделі та образи. Вони завжди супроводжували людину та були джерелом міфології і поезії [34, с. 60-64, 90-98].

У дослідженнях К. Юнга поняття архетипу як колективного позасвідомого та архетипного образу як проявленої свідомості постійно уточнювались [пор., напр.: 33-а, с. 93-95; 33-б, с. 112; 345, 101; 34, с. 68]. Систематизуючи погляди К. Юнга та інших науковців на природу архетипу, ми виявили низку архетипів, одні з яких слід розглядати як **психологічні архетипи**, тобто як прояв колективного позасвідомого, а інші – як **культурні архетипи**, код загальнолюдської культури.

До психологічних архетипів відносяться архетипи: Самість, Его, Тінь, Дух, Аніма, Анімус, Мати/Жінка, Світло, Темрява, Вогонь, Вода, Земля, Повітря, Море, Орієнтація, Регенерація або Трансформація [33-а, с. 93-95, 109, 112, 123, 124, 126, 139, 145-148; 34, с. 422; 17, с. 108, 169; 23, с. 577]. Психологічний архетип як такий – це лише форма, можливість репрезентації змісту [33-б, с. 216], а його зміст – згорнуті знання, радше передзнання,

отримані у результаті емоційного досвіду, «психофізіологічний компонент людини, її пренатальна свідомість» [23, с. 577].

Культурні архетипи суть смислообрази, що закарбували загальні базові структури людського існування і постають як «неуспадкована пам'ять колективу» [26, с. 8]. До культурних архетипів відносимо архетипи: Трійці, Мадонни або Богоматері, Персони/Маски, Героя/Трікстера, Вічного Мандрівника, Світового Дерева, Світового Яйця, Мудрого Старця/Старухи, Життя, Смерті, Розвитку, Метаморфози, тобто Трансформації і таке інше [17, с. 108, 169; 28, с. 111-115; 10]. Якщо список психологічних архетипів є більш менш окресленим, каталог культурних архетипів залишається відкритим. Так, Нортоп Фрай вважає, що в поетичній драмі Т.Еліота «Коктейльна вечірка» (Cocktail Party) втілено архетип Алкести [28, с. 114]. Говорять також про архетип Гамлета, Попелюшки чи Отелло [59: р. 23, 56, 121]. На наш погляд, у такому випадку йдеться не про архетип, а про архетипний образ, концептуальні ознаки якого слугують підґрунтям для формування певного персонажного образу в художньому тексті. Не слід плутати поняття архетипа як колективного позасвідомого та архетипного образу як усвідомленого втілення імплікаційних ознак архетипу у творенні текстового конструкту. Список культурних архетипів відкритий, але не безкінечний. Його можна доповнити лише етнокультурними архетипами, а не прообразами літературних творів світової скарбниці.

Для з'ясування відмінностей між психологічним і культурним архетипом необхідно наголосити на тому, що 1) психологічний архетип – це лише форма колективного позасвідомого, емоційний слід, залишений у генетичній пам'яті людства завдяки його емоційному досвіду, натомість культурний архетип – результат культурно-історичного досвіду, закріпленого у колективній свідомості людства через мотиви і сюжети, образи і символи, закарбовані у міфах і фольклорі різних мовних спільнот.

2) Різниця спостерігається й у найменуванні архетипів. Ім'я психологічного архетипу, як правило, вживається у називному відмінку: архетип Самість, Дух, Аніма, Анімус і таке ін., а культурного – у родовому: архетип Трійці, Трікстера, Вічного Мандрівника, Маски.